

НОВЕ ПОСЕЛЕННЯ КУЛЬТУРИ ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ У ВЕРХНЬОМУ ПОДНІСТРОВІ

ВІТАЛІЙ КОНОПЛЯ

Чергові відкриття старожитностей неоліту на теренах області, які започаткували у другій половині V тис. до н.е. вихідці із Середнього Подунав'я, лишаються і на сьогодні актуальними. Більшість з них, що перебувають на науковому обліку, кількісно незначна, а стан їх вивчення зводиться в основному до повідомлень про топографічні умови розміщення¹. Лише дві пам'ятки, які розташовані в с. Котоване Дрогобицького та в с. Тадані Кам'янсько-Бузького районів, досліджувались розкопками².

Безперечно, виявлене у 1994 р. поблизу с. Уличне на Дрогобиччині поселення культури лінійно-стрічкової кераміки стало новою віхою до пізнання особливостей її розвитку в умовах Східних Карпат³. Воно розміщене за 1,5 км на північний схід від села і розташоване між урочищами Роставка та Кошарки, займаючи майже рівну, з незначним нахилом до півночі, ділянку правого берега безіменного струмка висотою біля 1 м над рівнем заплави. Дане місце знаходження територіально входить до басейну правосторонніх приток Дністра, а згаданий вище потічок є допливом р. Уличанки, що впадає в Колодницю.

Сліди пам'ятки, згідно підйомного матеріалу, простежені у смузі шириною 60-80 м, яка тягнеться взовж краю тераси на відстань до 0,3 км. Для визначення її правдоподібної площини сектором археології Львівського історичного музею у 1996 р. здійснено сондування орної поверхні поля 8 шурфами розміром 2 х 2 м з інтервалами між ними до 20-25 м. Стратиграфія поселення встановлена на підставі спостережень за характером земляних напластувань у кожному з них і зводиться до наступного.

Пам'ятка Уличне-І локалізується в зоні поширення буроземно-підзолистих ґрунтів, що залягають до позначки -0,35-0,45 м від денної поверхні. Нижче простежено верству сіро-жовтого лісового суглинку (підрунтя В) товщиною 0,2-0,3 м, який поступово переходить у материкову породу — жовтий лес з вервичками оглеєного та озалізленого піску.

Культурний шар незадовільної збереженості значною мірою перевідкладений оранкою. Лише на рівні -0,30-0,35 м він фіксується у вигляді тонкої лінзи товщиною 5-7 см. У заповненні шурфів, що були прокопані до глибини 0,8-1,0 м від денної поверхні, артефактів виявлено обмаль. Лише у трьох з них, що знаходились в центральній частині згаданої вище земельної ділянки, загалом виявлено 5 виробів з кременю, а у одному — декілька фрагментів кухонної миски (рис. 1: 12). Стан збереження начиння незадовільний. Глинняна маса від дії кислотних факторів ґрунту і надмірної його зволоженості дуже крихка і розпадається від механічних дій. Натомість, уламки кераміки, які траплялись на поверхні поля, відносно міцні.

Речовий комплекс пам'ятки Уличне-І сформований виключно з підйомного матеріалу. Збір знахідок періодично здійснював учитель місцевої школи Степан Стельмахович (йому належить авторство її відкриття), і з урахуванням здобутих у 1996 р. предметів він складається з 245 екз. Їх репрезентують уламки ліпних посудин — 37, вироби з кременю — 179, обсидіану — 23 та опоки — 6.

Кераміка віднесена до двох груп. Перша (кухонний посуд) виготовлена з глини, що містить домішки органічних решток у вигляді посіченої трави, соломи і полови; подрібленим шамоту, середньозернистим піску та жорстви. Поверхня знахідок — 12 екз. згладжена, сіро-жовтого, темно-сірого і сіро-коричневого кольорів. У зламі стінки посудин дво- або трьохшарові. Технологія їх виготовлення передбачала обличкування корпусу рідким розчином глини. Асортимент кухонної кераміки репрезентують опуклобокі горщики (рис. 1: 8) і миски (рис. 1: 1, 10, 12). окремі екземпляри прикрашені пластичним декором у вигляді сплощено-овальних іувігнуто-циліндричних виступів, а також орнаментовані горизонтальним рядком ямок і асиметрично нанесених прямолінійних борозенок, що оперізують їх зовнішню поверхню.

Уламки столового посуду — 25 екз. належать напівкулястим мискам із загнутими до середини вінцями (рис. 1: 2-7, 9, 11, 13-15), виготовлених із старанно очищеної глиненої маси. Поверхня начиння дбайливо згладжена, місцями пролощена і забарвлена від сірого до чорного, а часом — з поєданням жовтого і коричневого кольорів. Заглиблений орнамент охоплює всю

зовнішню сторону фрагментів і має вигляд прямих та зигзагоподібних ліній, які утворюють певні геометричні композиції. Нарізки доповнюють мініатюрні ямки по кутах зигзагів, на врізних лініях або під ними. Спорадично в декорі вживалися нігтеві відтишки.

Артефакти з опоки належать сокирам — 4 екз. і теслам — 2 екз. Сировина, з якої вони виготовлені, поширені в Середньому Подністров'ї і залягає в карбонатних товщах альбу. Виходи її на денну поверхню простежені в численних відслоненнях долини Дністра та його приток на території Тернопільської, Хмельницької і Чернівецької областей та суміжних районів Молдови⁴. Це щільні і тверді світло-жовті, палеві та світло-сірі породи, які використовувались у первісні часи (пік припадає на нео-енеоліт) для виготовлення перш за все знарядь праці з рубаючою функцією.

Сокири, що формою нагадують шевську колодку, у плані прямокутні (рис. 2: 1, 4) або трапецієподібні (рис. 2: 3, 5), з дугастим лезом, півовалальним поперечним перетином і злегка опуклим обушком. Поверхня виробів повністю зашліфована. Тесла мають наближено прямокутну у плані форму (рис. 1: 2), і на відміну від попередньо описаних артефактів плоскіші. Їм також властива дбайлива зашліфовка ледь опуклих площин.

Серед обсидіанових знахідок — одноплощинні нуклеуси — 5 екз. (рис. 3: 2, 7, 9; 5: 25, 26) конічної і призматичної форм, січення пластин — 8 екз., відщепи — 4 екз., ретушовані пластини — 3 екз. (рис. 4: 18), пластина із скісно ретушованим поперечним кінцем, основа якої підправлена різцевим сколом (рис. 4: 27), вкладень серпа (рис. 5: 6) і кінцевий скребок (рис. 5: 11).

Крем'яний комплекс, не дивлячись на характер його комплектування, в достатній мірі відображає техніку і технологію інвентаря. Сировина, з якої виготовлені знаряддя праці, темно-сірого кольору, високоякісна і належить конкретіям округлої форми з відкладів турону Верхнього Подністров'я. Її поклади локалізуються на відстані 100-120 км від поселення, і доставлялись звідти вздовж приток Дністра у вигляді півфабрикатів.

Нуклеуси — 9 екз. (рис. 3: 1, 4-6, 8; 5: 29) одноплощинні з прямою або дещо скосеною ударною площинкою, яка покрита поздовжніми чи радіальними фасетками від сколів підживлення, і відображають кінцеву стадію їх утилізації. Висота виробів сягає 33-59 мм. Серед них наявні типи конусоподібних (рис. 3: 1, 5, 6), торецьподібних (рис. 3: 4) і призматичних (рис. 3: 8; 5: 29).

Пластини — 5 екз. представлені типами поздовжніх правильних розмірами 41-74 x 12-23 x 3-5 мм, а січення — нижніми — 9, середніми — 19 і верхніми — 4 частинами поздовжньо-крайових — 7 і поздовжніх — 25 сколів аналогічних пропорцій розмірами 29-57 x 10-21 x 3-6 мм. Відщепи — 45 екз. віднесені до типів первинних — 2, безсистемно-крайових — 5, поздовжньо-крайових — 3, безсистемних — 21, поздовжніх — 8 і радіальних — 8, що зв'язані з підправкою сторони зняття і ударних площинок нуклеусів. В основному їх діаметри становлять 18-32 мм, а товщина лежить в межах 2-9 мм.

Категорія знарядь праці — 88 екз. складається з дев'яти типологічних груп.

Пластини з поздовжньо ретушованими краями — 35 відносяться до типів одно — 21 (рис. 4: 1-8, 11, 12, 16, 19; 5: 30, 32) і двосторонніх — 14 (рис. 4: 9, 10, 13-15, 17, 20; 5: 21, 23). Леза виробів загострені дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю, яка нанесена частково або в суцільній спосіб зі сторони спинки, а в поодиноких випадках — пересічно.

У складі пластин із скісно ретушованими поперечними кінцями — 12 (рис. 4: 21-25, 31-34) наявні різновиди з підправленими дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю бічними краями, що нанесена частково чи суцільно зі сторони спинки або черевця заготовок.

Кінцеві скребки — 20 стосовно оформлення робочої частини віднесені до типів півокруглих — 1 (рис. 5: 7), дугастих симетричних — 15 (рис. 5: 10, 12-16, 27) і асиметричних — 3 (рис. 5: 8) односторонніх (лезо розміщене на одному з поперечних кінців сколу), а також двосторонніх — 1 (рис. 5: 9) з дугастими симетричним та асиметричним лезами. В окремих екземплярів бічні краї (один або два) оброблені дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю, яка нанесена частково чи суцільно зі сторони спинок.

Інші групи знарядь праці кількісно незначні. Вкладні серпів — 8 (рис. 4: 29, 30; 5: 1-5, 24) мають в основному кутове заполірування леза. Лише у двох виробів воно поздовжнє (рис. 5: 1, 2). Подібна розбіжність обумовлена кількістю вставлених вкладнів у руків'я серпа, а також способом їх кріплення. Жниварські знаряддя вживалися в роботі як з підправкою лез, так і без неї. Мала місце обробка їх поперечних кінців, що часом нагадують робочу частину скребків (рис. 4: 29; 5: 2).

Різці — 2 репрезентують типи бічних (рис.5: 20) і подвійно-кутovих (рис. 5: 19). У свердел — 2 (рис. 5: 22, 28) і проколки (рис. 4: 26) леза сформовані середньофасетковою лускоподібною ретушшю, яка охоплює їх бічні краї зі сторони спинок. Знайдено одну симетричну трапецію (рис. 4: 28) і сім розтирачів: типи кінцевих — 2, подвійно-кінцевих — 1 (рис. 3: 3) і округлих — 4.

Таким чином, дослідження пам'ятки Уличне-І збагатило джерельну базу старожитностей культури лінійно-стрічкової кераміки на території регіону. Якщо керамічні матеріали лише підтвердили загальновідомі особливості її посуду, то пізнавальні можливості кам'яних виробів надзвичайно цінні, бо, по суті, це чи не перша щодо кількості і якості колекція з-поміж аналогічних збірок подібних артефактів з інших поселень цієї культурної приналежності.

Результати аналізу даної категорії знахідок свідчать про наступне. Сировина, з якої вони виготовлені, не місцевого походження. Кремінь надходив з міжріччя нижньої течії річки Гнила і Золота Липа, а також з правобережжя Дністра (територія сучасного Тлумацького району Івано-Франківської області). Обсидіан транспортувався з північно-східної Словаччини (Земплінське горбогір'я), а опока — з південно-східної частини Тернопільщини.

Техніку обробки кременю і обсидіану розкривають одноплощинні нуклеуси, призначені для отримання насамперед пластинчастих сколів шириною від 12 до 23 мм. Знаряддя праці виготовлені в абсолютній більшості на симетричних пластинах. Мала місце селекція і стандартизація заготовок. Цілі сколи використовувались для продукування пластин з ретушованими бічними краями та скісно поперечними кінцями. Нижні частини найширших півфабрикатів йшли на виготовлення скребків, а середні і верхні січення примінялись для створення тих же ретушованих пластин і вкладнів серпів.

Вторинна обробка найчастіше здійснювалась за допомогою дрібнофасеткової лускоподібної ретуші. Серед знарядь праці домінують ножі і кінцеві скребки, сумарний показчик яких становить 62,5 % від загальної кількості виробничого інвентаря поселення.

¹ Конопля В., Маковський І., Хомічак Р. Нові пам'ятки епохи каменю і доби бронзи Бойківщини // Бойківщина: історія та сучасність. - Львів-Самбір, 1995. - С. 35-36; Конопля В., Піцишин М. Археологічні досліди на Городоччині // Наукові записки Львівського історичного музею. - Львів, 1994. - Вип. 2-3. - С. 46-48; Михальчишин І. Список пам'яток стародавньої історії Львівської області. - Львів, 1993. - С. 15, 26.

² Пелещишин Н.А. Племена культури лінейно-лентичної кераміки // АПВЗ (камennий век). - С. 101-105; Свешников И.К. Культура лінейно-лентичної кераміки на території Верхнього Поднестров'я и Западної Волині // СА. - 1954. - Т. 20. - С. 112-119.

³ Конопля В., Стельмахович С., Стельмахович Ю. Археологічні обстеження у верхів'ї р. Уличанки // Бойківщина: історія і сучасність. - Львів, 1996. - С. 18-19.

⁴ Сеньковський Ю.М. Силіцити крейди південно-західного схилу Східноєвропейської платформи. - К.: Наук. думка, 1973. - С. 27, 43-47.

⁵ Сеньковський Ю.М. Силіцити крейди ... - С. 57-58.

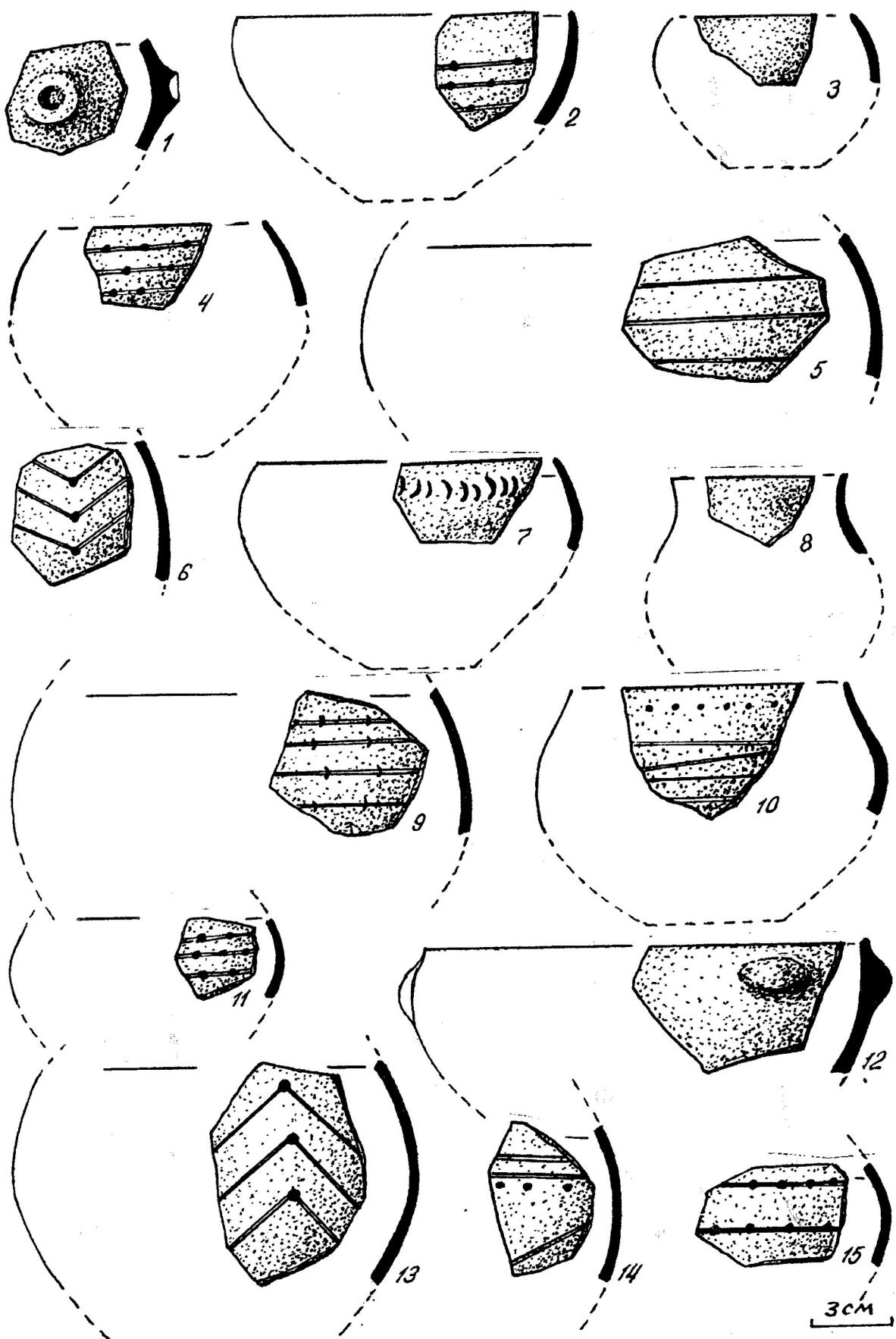
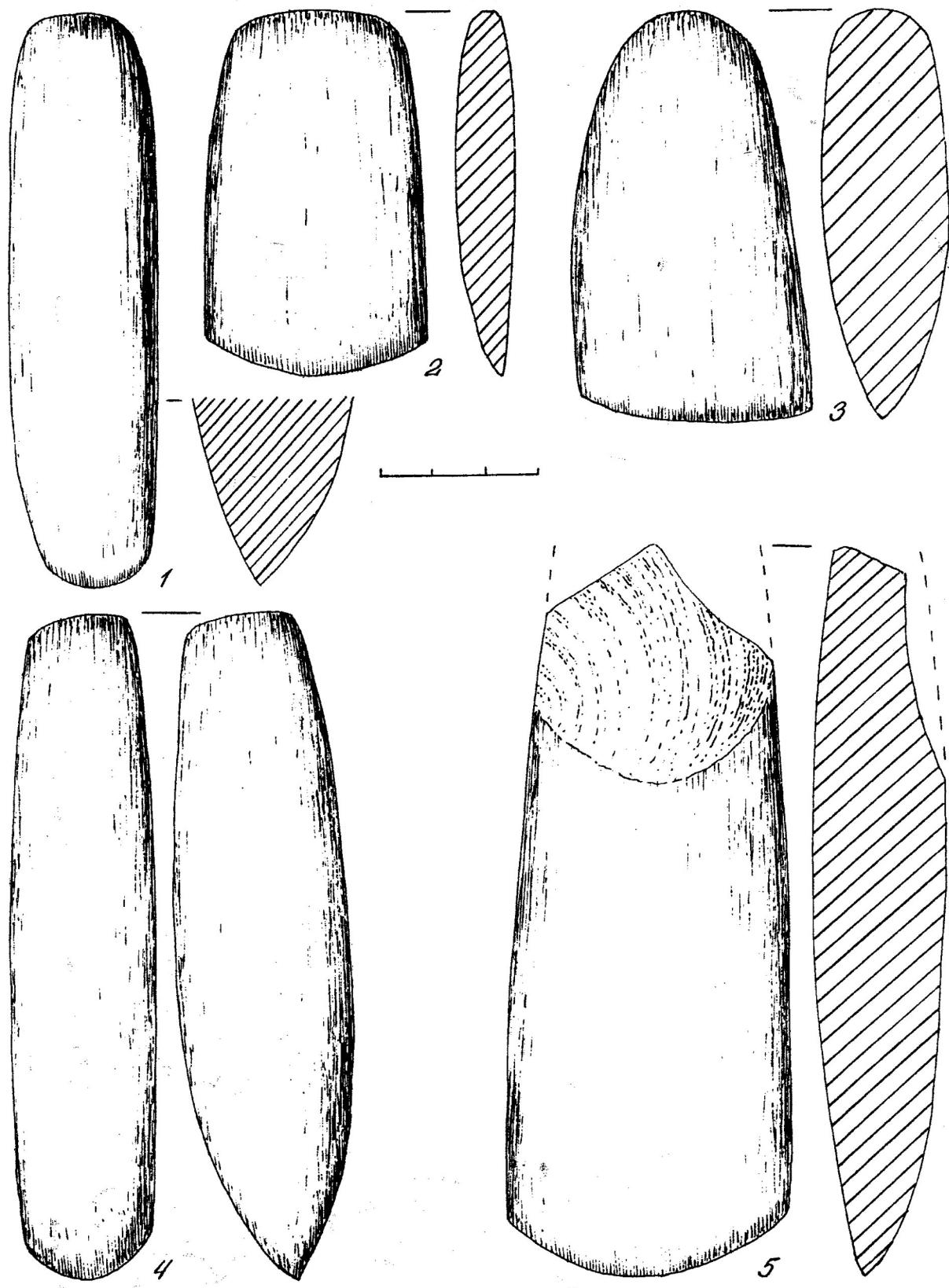

Рис. 1. Кераміка з поселення Уличне-І.

Рис. 2. Вироби з опоки поселення Уличне-І.

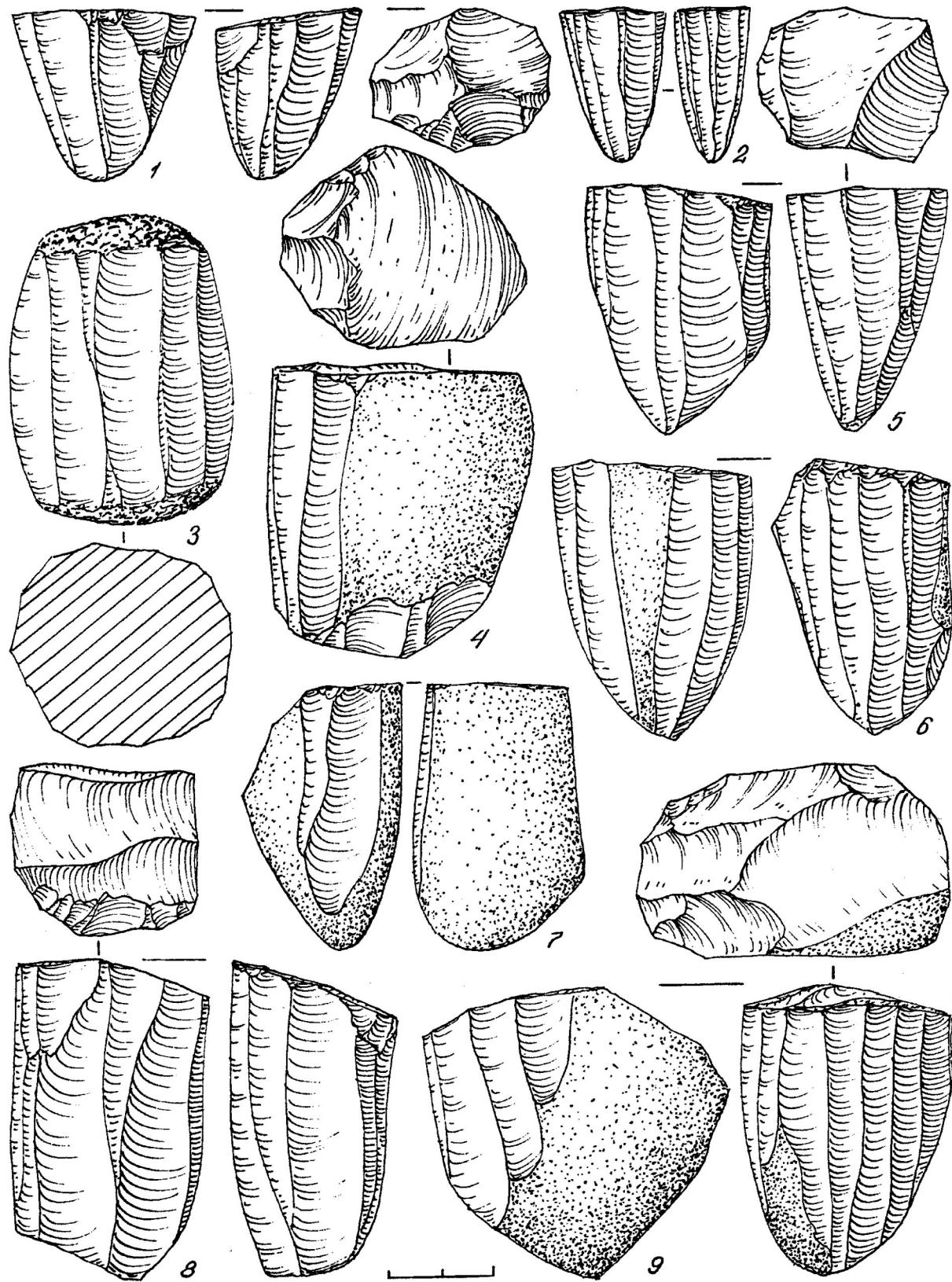

Рис. 3. Поселення Уличне-I. Нуклеуси. 1, 3-6, 8 — кремінь, 2, 7, 9 — обсидіан.

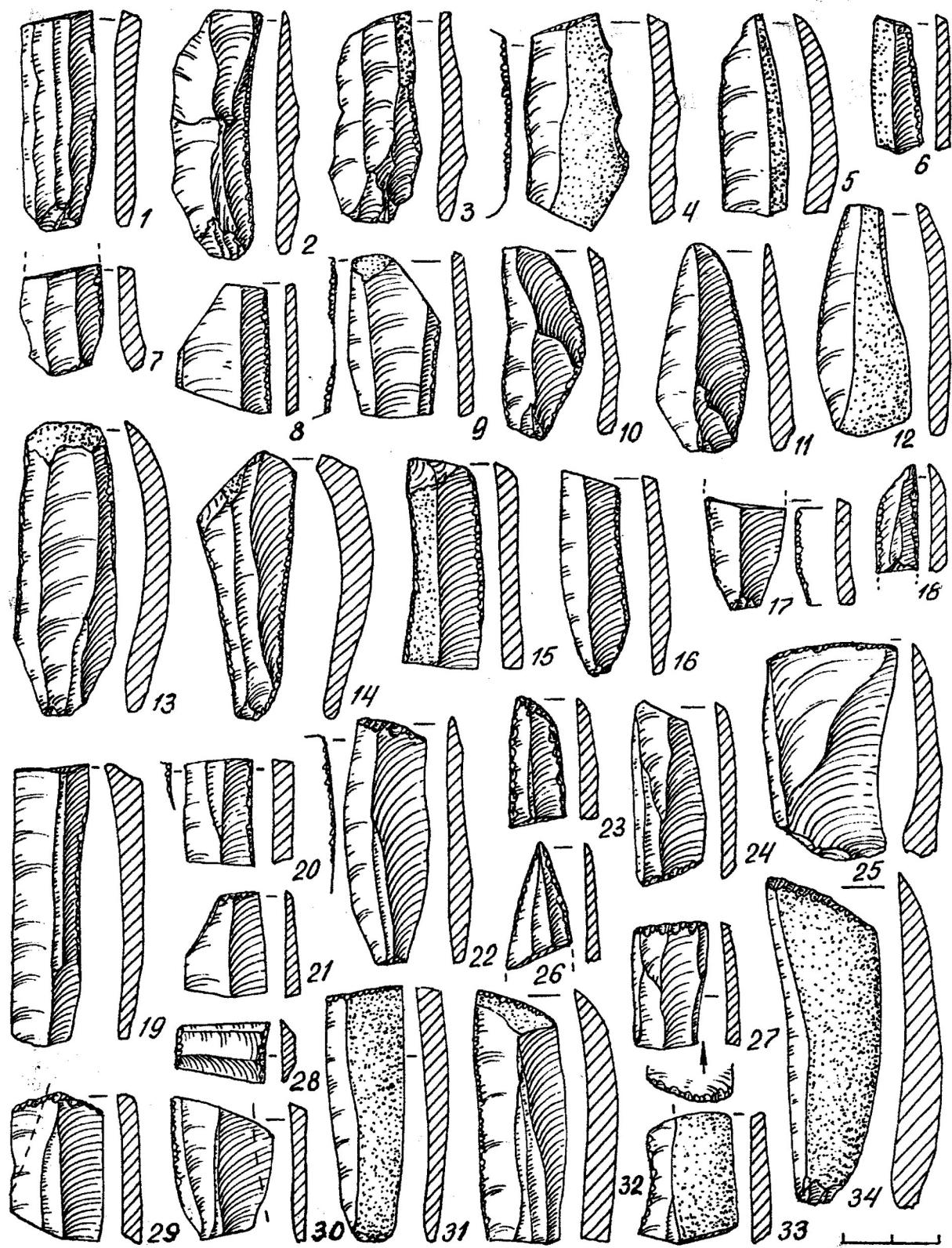

Рис. 4. Крем'яні вироби з поселення Уличне-І.

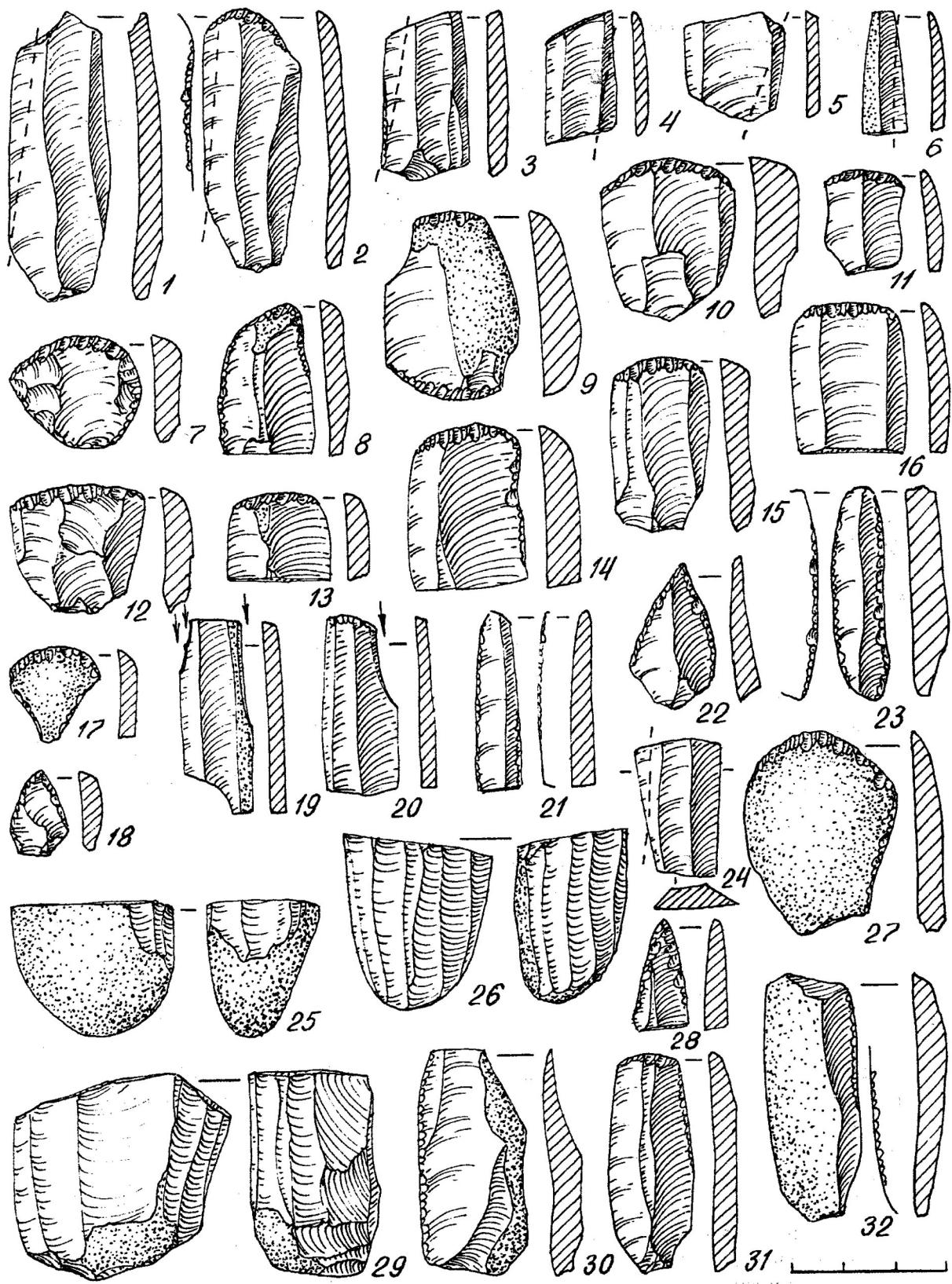

Рис. 5. Крем'яні вироби з поселення Уличне-І.